

TRAVEL, JOURNEY AND CROSSING IN MAALOUF'S WORK

Steluța Bătrînu, PhD Student, "Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: While exploring writing, Maalouf depicts a mysterious universe, the cradle of the ancient civilizations of the East. History and fiction, taken as a whole, complete culture with the customs and traditions of this people. Religion is seen here as an essential part of the identity of an ethnic group, country or minority. The Romanian travel captures the coalescence of the Eastern and Western world, a creative dialogue between two cultures, omnipresent in "The Rock of Tanios", "Baldazar's Travel" and Origines (a novel that hasn't been translated yet). Through reading, the reader crosses the barriers of time and space, achieving the righteous view of the writer concerning the absurdity of identity and religious conflicts or the implacable destiny of some heroes that have been torn from their original culture, mixture of beliefs, exile.

Keywords: travel, culture, religion, identity, space

Prin natura sa, romanul este diferit la începutul secolului al XX-lea, însumând variațiile precedente. După viziunea și tehnicile narrative originale ale lui Proust în „A la recherche du temps perdu”, după estetica romanescă a reprezentanților Noului Roman, Natahalie Sarraute, Jean Ricardou, Alain Robbe-Grillet și Michel Butor propun o altă viziune a genului, o realitate obiectivă, descrierea lucidă a comportamentelor.

Literatura libaneză de expresie arabă a început să prindă contur în timpul Primului Război Mondial, în urma eliberării țării de sub dominația otomană. Libanul, țara de origine a lui Maalouf, reprezintă o oază culturală pe care scriitorii nu o neglijează și nu elimină nicio ocazie de a o pune în valoare. Explorând calea scriiturii, Maalouf înfățișează un univers misterios, leagănul vechilor civilizații ale Orientului. Istoria și ficțiunea, îngemănate, completează cultura cu obiceiuri și tradiții ale acestui popor. Religia se vede aici ca o componentă esențială a identității, a unei etnii, țări sau minorități.

Maalouf imprimă un aer personal fiecărui roman și nu renunță nicicând a expune durerile „celorlalți”. Trei spații au pentru scriitorul libanez o importanță covârșitoare: Egiptul, țara de adopție a bunicului din partea mamei, Beyrouth, unde a crescut alături de familia sa, și Muntele Liban, satul în care s-a retras împreună cu cei apropiați din cauza războiului civil izbucnit în 1975. Acest ultim eveniment din viața sa l-a convins să-și părăsească țara natală și să se stabilească în Franța. După cariera strălucită de jurnalist al cotidianului An-Nahar, se va dedica în întregime celei literare. Religia constituie un subiect sensibil abordat foarte diferit în operele sale, dat fiind caracterul său eterogen: bunicii tatălui, catolici, s-au convertit la protestantism, mama sa, provenită dintr-o familie catolică. Acest pluriperspectivism religios justifică atitudinea de „minoritar” a scriitorului și ținuta împrumutată de înstrăinat: „m-am născut în comunitatea creștinilor de ordin melkit din Liban. Asta înseamnă că aparțin minorității melkite din lumea arabă și minorității melkite a lumii creștine.”

Întrepătrunderea lumii occidentale cu cea orientală prinde contur în romanele lui Maalouf, dar și în viața reală: „Când am trăit în Liban, prima religie pe care am avut-o, a fost aceea a coexistenței”. Printre teme preferate de Maalouf identitatea reprezintă o problemă fragilă: acel „Qui suis-je?” îl preocupă constant, îndeajuns să-și găsească răspunsuri în lumea ficțională, expresie atribuită de asemenea lui Makine, Alexakis sau Kundera. În cazul acestor autori bilingvi, limba „cealaltă” și cea „maternă” sunt părți integrante ale lui sieși, cititorului și chiar nouă înșine. Scriitorul cade victimă unei oscilații pendulare, devenind un du-te-vino

între aceste limbi; însuși Beckett o recunoaște: „Nu știu, nu știu niciodată dinainte în ce limbă voi scrie”. Schimbarea limbii, fapt deseori întâlnit în sânul literaturii contemporane, trimite direct la o cauză nobilă: exilul. Acesta îmbracă două forme: emigrarea voluntară-Cioran, Beckett, sau emigrarea forțată de revoluții, războaie civile, dictaturi autoritare și inumane etc. Maalouf, însușindu-și condiția de minoritar, adoptă cultura și civilizația franceză și, în mod natural, limba. Nu reliefează diferențele evidente între aceste două lumi antinomice, dimpotrivă, construiește o pasarelă fragilă și sensibilă între Occident și lumea arabă, între „ce qu’il a été et ce qu’il est”. Operele sale sunt produsul finit al unui ins care povestește istoria, suferințele unui popor de o personalitate zdrobitoare.

Dar Maalouf se folosește de orice subterfugiu pentru a o prezenta fără nicio restricție, prin coabitarea răului și a binelui, prin coexistența obscurității și a luminii. Acesta este motivul pertinent care îl determină să scrie în arabă și în franceză: mesajul său nu trebuie să rămână fără ecou, strategie ce are drept scop închegarea unui „dialog creativ” între două culturi.

Astfel, abandonându-și Libanul, Maalouf își apropie limba și cultura țării de adopție, Franța. În toate romanele sale *Leon Africanul*, *Samarcandea*, *Primul Secol după Beatrice*, *Stânca lui Tanios* sau *Periplul lui Balazar* se observă indicii clare ale culturii materne: obiceiuri, coordonate geografice, evenimente nodale istorice, religia, limba. Uneori recurge la termeni din câmpul literar arab pentru a nu-și pierde savoarea, specificitatea spațiului arab: cheikh, faquir, maidan, satin, nabb etc, la fel și Makine cu trimerile slave sau Cioran prin expresivitatea semantică sau lingvistică. Toți se angajează într-o cercetare interioară, în căutarea identității pierdute.

În *Stânca lui Tanios*, autorul unește istoria personală a eroului cu cea colectivă. Naratorul istorisește viața tânărului Tanios care ar fi trăit în satul Kfaryiabda, în Liban, la începutul sec al XIX-lea. Naratorul începe o anchetă referitoare la originile sale, sperând să facă lumină asupra cazurilor nerezolvate legate de evenimentele nefericite care s-au abătut asupra satului în acea perioadă. Naratorul se dedică în totalitate acestei anchete, deoarece nici interdicțiile bătrânilor, nici obiceiurile, nici numele vârfurilor munților care înconjoară satul nu i-au oferit răspunsuri veridice de care avea atâta nevoie. Efortul său nu rămâne pentru mult timp nerecompensat și face numeroase descoperiri: misterul dispariției lui Tanios, blestemul legat de o stâncă și de frumusețea mamei sale, Lamia. Istoria se leagă de primii 20 de ani ai vârstei protagonistului, de la nașterea sa în 1821 și până la dispariție în 1840. Istorisirea surprinde circumstanțele nașterii lui Tanios și urmează principalele evenimente care au bulversat pacea și liniștea satului, implicit a sa.

Încă din preambul, naratorul anunță, dincolo de mituri și legende, că un blestem s-a abătut asupra acestei stânci. O primă explicație nu întârzie să apară: „Era poreclit Tanios-kişk, Tanios-terci. Venise să se așeze pe stânca asta. Nu l-a mai văzut nimeni de atunci.” Naratorul pregătește un teren favorabil lecturii inserând ici-colo subtilități menite să trezească și să mențină atenția cititorului: „Lucrurile astea s-au întâmplat hăt demult, pe vremea când nici eu nu venisem încă pe lume, și nici taică-meu”. Este vorba de un „en ce temps-la” un *illo tempore* al mitului și al legendei pe care cititorul îl traversează însoțit de naratorul-ghid.

Curiozitatea se menține printr-o ezitare omniprezentă a celui ce istorisește care întârzie intenționat procesul actului creației. Grație aerului circumspect, invitația devine certă: „Călătoria mea poate începe”. Acest ceremonial și această atmosferă creează o conexiune între vocea narativă și cititor. Timpul discursului este prezent raportat la cititor, iar cel al diegezei corespunde trecutului: „Pe vremea aceea, cerul era atât de jos, că nici un om nu îndrăzne să stea drept... nădăjduia în fiecare zi să scape de ce era mai rău”. Incipitul impune o dublă interpretare: fie oamenii s-au schimbat, fie nostalgia pentru vremurile de altă dat,

considerate perfecte. Întreaga istorie are ca punct de plecare soția lui Gerios, Lamia și viitoarea mamă a lui Tanios. La castelul din Kfaryabda șeicul stăpânea totul. Dreptul de deținător absolut nu era negat de nimeni; Lamia nu a putut scăpa cuceririlor șeicului din cauza frumuseții sale, pe care o purta „ca o cruce”. Descrierea fizică a Lamiei, căreia naratorul îi rezervă o atenție excesivă, excelează în finețe și trimite subtil la portretul femeii islamice din Coran: „Lamia își purta frumusețea ca pe o cruce. Ai fi zis că e scăldată în lumină. Cea mai frumoasă dintre femei! Grațioasă, din creștet până-n tălpi. Se parfuma cu iasomie, ca majoritatea fetelor din sat. Însă iasomia ei nu semăna cu nici una!”

Pe parcursul voiajului romanesc ideea predestinării, accentuată în Islam, nu o suprimă pe cea a libertății; omul, supus sortii, nu are forță divină, însă este liber grație privilegiului de a se fi născut după asemănarea lui Dumnezeu. Islamul reprezintă echilibrul, creștinismul-dragostea. Frithjof Schuon în „Să înțelegem islamul” afirmă că „Islamul susține relația certitudinii și a echilibrului, după cum creștinismul sprijină ideea iubirii și a sacrificiului. Fiecare dintre ele pune accent pe un anume aspect al adevărului. Islamul vrea să planteze certitudinea, fără a renunța însă la mister...”

Nașterea lui Tanios coincide cu memorabilul asalt al lăcustelor din 1821, aspect ce a atras satului un sentiment de neliniște. Ambiguitatea planează asupra nașterii lui Tanios, fiul bastard, suspiciuni îl conduc în cele din urmă pe tatăl său la un asasinat. Cei doi iau drumul exilului spre insula Cipru. Din nou fiul-rătăcitor se va simți străin lângă ai săi. Întotdeauna tumultul interior al lui Tanios va fi dublat de un eveniment exterior: confruntarea satului cu forțele imperiale, coloniale și locale, un seism: „...s-a simțit un vuiet. Ca un muget ce urca din măruntaiele pământului, dar sătenii începuseră să scruteze cerul...Zidurile se cutremurau...își amintiră cu toții că încă din zori câinii urlau fără încetare și tot astfel și șacalii din vale, care de obicei nu se făceau auziți până seara.” Perspectiva narativă dă impresia că aparține cuiva care a trăit în acele vremuri memorabile, că a fost „înăuntru” simțind durerile poporului libanez. Pentru a șterge orice urmă de subiectivitate, naratorul inserează pasaje atestate de veridicitatea cronicii: „Anul întreg de la un capăt la altul n-a fost, ne spune Cronică, decât un lanț de nenorociri. Boli necunoscute, nașteri monstruoase, alunecări de teren, și mai presus de toate foametea și extorcările”

În antinomie cu romanul tradițional, romanul modern preferă anacroniile, timpul povestirii nu coincide cu cel al istoriei. Fragmentul de deasupra nu introduce doar o perspectivă temporală, ci și o nuanță psihologică. Evident că Maalouf nu expune o simplă călătorie a cuiva, nu este interesat de sensul strict pe care îl oferă dicționarul. Grație talentului său de povestitor viziunea fostului jurnalist este diferită de cea a lumii: „Când încep să scriu, simt întotdeauna că mă adresez tuturor cititorilor”. Astfel, Maalouf devine un veritabil jurnalist al cronicilor și un inegalabil povestitor prin exotismul și prin bogăția scrierilor sale. Prin intermediul lecturii, scriitorul traversează frontiere spațio-temporale, aflându-se într-un „va-et-vient” continuu; cititorul împrumută viziunea integră a scriitorului libanez care arată absurditatea conflictelor identitare și religioase sau destinul implacabil al unor eroi ruși de cultura de origine, asemenea autorului libanez. Personajele sale nu au decât o singură opțiune: aceea de a accepta fatalitatea sau de a se exila ca un refuz de a fi martor sau complice faptelor ce îl ating. Așadar, lectura nu este doar o simplă aventură stimulată de curiozitate sau de personaje fictive; este o manieră complexă de a se obișnui cu un popor ale cărui istorie, religii și practici milenare se întrepătrund. Opera și lectura se află în relație dialogică și cel care chestionează textul este cititorul. În ceea ce privește romanele lui Maalouf, după intenția care animă emițătorul și receptorul, se completează trei tipuri de lectură: de studiu, senzitivă și literară. Unul dintre aspectele cele mai importante ale lecturii este acela de a nu fi doar un act de comprehensiune, ci mai ales de opțiune: al textului, al momentului, al ordinii. Aceste fațete

fac din Maalouf un maestru inedit în materie de acompaniament artistic și creație; acest stil necesită un cititor activ, categorie preferată de criticul Roland Barthes.

Călătoria cititorului nu se limitează doar la spații închise sau deschise, ci plonjează în viermuiala evenimentelor acestui secol în care catolicii și protestanții invadează Libanul. Orientările erudiției biblice interferează frecvent. Această realitate spirituală reunește trei elemente esențiale: omul, lumea, Dumnezeu. Triada creație-revelație-mântuire rezumă subiectul operei, fără Dumnezeu lumea ar fi "...un infern, și infernul trăiește în noi, suntem însuși infernul". În această revoltă religioasă se caută o anumită ordine.

Șeicul este stăpânul universului care exercită o putere absolută în sat și asupra femeilor, satul fiind umbrat de rău și blesteme. Lamia vorbește în numele tuturor femeilor, victime ale ignoranței islamiste. Pentru nesăbuița de a fi căzut pradă ispitei, cu sau fără voia sa, Allah va avea grijă de șeik pedepsindu-l, aspect prevăzut în Coran: „Trei categorii de persoane nu intră în Paradis și nu se bucură de vederea Frumuseții lui Allah în Ziua Judecării: un fiu care nu i-a ascultat pe părinții săi, o femeie masculinizată și un adulterin”.

Ca și la Gautier, Flaubert, Maupassant sau Butor călătoria are ca scop descoperirea adevărului, a veșniciei sau a păcii spirituale; alteori poate fi în căutarea paradisiului pierdut sau, într-un sens mai larg, un progres spiritual, precum budiștii. Regăsirea sinelui înnodează toate aceste opere. Temele distincte fac din acest roman o operă mult mai complexă decât de obicei: Libanul, exilul, tragedia libertății și a destinului, identitățile pierdute, amestecul lumii orientale cu cea occidentală. Un voiaj tumultos în care cititorul cunoaște revolta unui adolescent în căutarea identității, o poveste de dragoste și de răzbunare, o intrigă a legendei, toate acestea într-o atmosferă similară legendei.

În *Periplul lui Baldassare* scriitorul își continuă itinerariul pentru a descoperi lumea și a o înțelege. Coexistența civilizației musulmane cu cea iudeo-creștină occidentală trădează atitudinea pacifistă a islamului oferită de un creștin. Fără îndoială urmele autobiografice pun accentul pe exilarea voluntară din țara lui natală, în care nu a mai revenit niciodată. Tema recurentă maaloufiană, simbioza credințelor, reunește trei religii monoteiste ce au drept cariatidă: apocalipsa. Maalouf nu acceptă antagonismul, nu crede în „unii și alții”, ci într-un adevăr comun: Dumnezeu este peste tot și este unic. Exceptând substratul religios, autorul expune și o idee filosofică: răul confirmă existența binelui. Pe fondul sfârșitului lumii, acțiunea e plasată în 1666 și această cifră constituie numărul Fiarei în Apocalipsă. Mitul Anticristului, regăsit la creștini în Apocalipsa lui Ioan, dar și la musulmani sub înfățișarea lui Dajjal, reprezintă o idee comună romanului *Stânca lui Tanios* amintind că misterul angrenează forțe universale. Data fatidică, anunțată încă din incipit, constituie intriga acțiunii: „Patru luni întregi ne despart încă de anul Fiarei și ea este deja aici. Umbra ei ne acoperă piepturile și ferestrele caselor”. Astfel, invitația la călătorie odată lansată, periplul poate începe.

Baldassare, un negustor din Levant, decide să plece în căutarea cărții „Al o sutălea nume”, întrucât Coranul raportează doar 99 de epiteze ale lui Dumnezeu. În pragul anului apocaliptic, negustorul se confruntă cu situații imprevizibile, implacabile, pe parcursul călătoriei în/spre căutarea adevărului. Acțiunea are un ritm dinamic, constant surprinzătoare, aventura și imprevizibilul se întrepătrund: popasul în Alexandria, acuzația de furt în Constantinopol, închisoarea în Amsterdam, incendiul din Londra etc. Baldassare pleacă în căutarea adevărului, chiar dacă, pe alocuri, dă impresia că îl cunoaște. Dacă în *Stânca lui Tanios* călătoria este terestră, în acest roman, cea mai mare parte a timpului e pe mare. Periplul continuă pe uscat unde Baldassare descoperă frumusețea lumii orientale, alături de cei patru însoțitori, oameni și mentalități diferite, stiluri arhitecturale, expunându-i-se o imagine convingătoare a Levantului: sultani, prințese, sclavi, hoți. În această defilare a portretelor umane, Baldassare își caută identitatea; odată cu schimbarea spațiului, apare și o altă mască a negustorului călător.

Autorul însuși interoghează identități exilate, schițează periplul comercianților, al intelectualilor sau francmasonilor. Baldassare, o posibilă mască a autorului, întruchipează această categorie a pierdutului aflat în căutarea sinelui, depășind granițele spațiale și temporale; într-un interviu, Maalouf afirma că dintre toate personajele sale, Baldassare îi este cel mai apropiat: „Baldassare exprimă îndoielile mele, și o face mai bine ca mine.”

Scris sub forma unui jurnal, călătoria pe mare a protagonistului se desfășoară sub liniștea tăcerii și a meditației condiției umane: „...și cerul mă apăsa. Vedeam doar zarea...idei inutile m-au epuizat fără să mă ducă nicăieri”. Simbioza între Orient și Occident demonstrează egalitatea între civilizații; Baldassare, homo viator, aparține deopotrivă amândurora.

Dragostea, temă omniprezentă în literatura universală, devine în opera lui Maalouf o haltă, un ultim popas al personajului. Îl confirmă ca om și ca bărbat. Găsirea cărții servește drept pretext eroului aflat, de fapt, în căutarea feicirii personale; odată descoperită, ea îmbracă mai multe forme: dragostea pentru Dumnezeu, pentru apropiați sau pentru o femeie predestinată, Marta. Lamia din *Stânca lui Tanios* care „își poartă frumusețea ca pe o cruce” este înlocuită aici de Marta, o văduvă ce își caută soțul dispărut. Lamia uimește prin pudoare, Marta prin fidelitate asemenea Penelopei. Din nou dogmele religioase ebraică și musulmană conduc, ele interzic mariajul unei văduve care nu are certitudinea morții soțului. Astfel, Baldassare nu se împlinește sentimental, dar înțelege că această deziluzie personală nu o infirmă pe cea universală: dragostea menține echilibrul lumii, iar fără Dumnezeu „lumea ar fi un infern, infernul trăiește în noi, noi suntem însuși infernul”. Opțiunea scriitorului pentru numele Martei (ebr. stăpână) nu este aleatorie, dragostea supune parcă lumea, apropiind-o de lumea lui Dumnezeu.

Dacă în primele romane se prezintă povestea celorlalți prin prisma unui pasionat de istorie, în *Origines*, roman netradus încă în limba română, scriitorul expune viața apropiaților, a familiei, a Libanului. Memoria colectivă lasă loc celei individuale, după cum el însuși subliniază: „Este adevărat că întotdeauna mi-a plăcut să călătoresc. Îmi place să ascult, să observ, mai puțin să vorbesc.” Subiectul constă într-o anchetă coordonată de narator cu privire la viața a două personaje, Botros-bunicul autorului, patriot și intelectual, și unchiul său-anteprenor, părăsindu-și țara natală pentru a emigra în Cuba. Această anchetă are ca punct de plecare niște scrisori și fotografii de-ale familiei, cu ajutorul cărora naratorul-detectiv va înnoda informațiile necesare aflării adevărului dispariției celor doi.

Incipitul, expunere ex-abrupto, amintește de episodul tulburător al morții tatălui. Acest episod flash-back seamănă cu stilul lui Marcel Proust și al romanului *În căutarea timpului pierdut*: „C'était un dimanche, un dimanche d'été, dans un vilage de la Montagne. Mon père était mort un peu avant l'aube...”. Acest moment retrospectiv se apropie de romanul *Străinul* al lui A. Camus caracterizat prin același dramatism: „Astăzi a murit mama. Sau poate ieri, nu știu. Am primit o telegramă de la azil: «Mama decedată. Înormântarea mâine. Sincere condoleanțe». Asta nu înseamnă nimic. Poate că a fost ieri”.

Toate frazele trădează o emoție tacită a naratorului, un suspans al celui ce construiește trecutul misterios al strămoșilor săi, deopotrivă creștini și arabi: „Sa disparition était pour moi, comme pour tous les miens, une sorte de cataclysme affectif...”. Supozițiile de la începutul acțiunii devin certitudini, confirmând dispariția celor doi: trecutul istoric, crizele identitare, războiul civil i-au determinat pe strămoșii săi să își părăsească propria țară. O familie nomadă, expatriată. Naratorul povestește călătoriile sale în Liban, Paris, New York și Cuba, împărțind același sentiment...de exilat. Călătorind, acesta reînființează trecutul, încercând să se lepede de haina ponosită a nostalgiei: „Astăzi am sentimentul de a avea în spatele meu un șir de case abandonate și de țări pierdute”.

BIBLIOGRAPHY:

- Kundera, Milan, *L'art du roman*, Paris, Editions Gallimard, 1996.
- Maalouf, Amin, *Le Rocher de Tanios*, Paris, Grasset&Fasquelle, 1993.
- Maalouf, Amin, *Le Périple de Baldassare*, Paris, Grasset, 2000.
- Maalouf, Amin, *Origines*, Paris, Grasset&Fasquelle, 2004.
- Manolescu, Nicolae, *Lectura pe înțelesul tuturor*, Brașov, Editura AULA, 2003.
- Munteanu, Romul, *Noul roman francez, Preludii la o poetică a antiromanului*, București, Editura Univers, 1973.
- Qaradawi, Iusuf Al, *Statutul femeilor în Islam*, Editura Femeia Musulmană, București, 2009.
- Milly, Jean, *Poétiques des textes*, Paris, Nathan, 2001.
- Schuon, Frithjof, *Să înțelegem islamul*, București, Humanitas, 1994.